

desak, to'g'ri bo'ladi, chunki uzoq yillar davomida dotatsiya qarzdin kechish amaliyoti, aksincha, hosildorlikni oshirishga, rentabellikni ta'minlashga xizmat qilmadi, boqimandalik kayfiyatini keltirib chiqardi, strategiyani to'g'ri tanlash imkonini bermadi.

Qishloq xo'jaligining muhim tarmog'i bo'lgan paxtachilikda resurs tejavchi innovatsion texnologiyalarni joriy etish kechiktirib bo'lmaydigan vazifalardan biridir.

Jumladan, birinchisi – paxtachilikda resurslar sarfi miqdorini mutlaq tejash yo'nalishi sifatida qabul qilinishi maqsadga muvofiq. Bunda paxta xomashyosi ishlab chiqarish jarayoniga jalb qilinadigan moddiy-texnik va mehnat resurslari miqdorini paxta ekin maydoni hisobiga mutlaq kamaytirib borish masalasi nazarda tutiladi. Masalan, bir gektar ekin maydoni hisobiga suv sarfi miqdorini kamaytirish, bir gektar maydon hisobiga mehnat resurslari sarfi

miqdorini yoki ekin maydoni hisobiga yoqilg'i moylash materiallari miqdorini kamaytirish ko'rinishi-dagi resurslar sarfini nazarda tutish mumkin;

ikkinchisi – paxtachilikda resurslar sarfi miqdorining nisbiy tejash yo'nalishi sifatida qabul qilinishi maqsadga muvofiq. Bunda paxta ekin maydoni hisobiga resurslar sarfi miqdori o'zgarishsiz qolgani holda paxta hosildorligini oshirish natijasida mahsulot birligi hisobiga to'g'ri keladigan sarf-xarajatlar miqdorini kamaytirish masalasi nazarda tutiladi;

uchinchisi – paxtachilikda resurslar sarfi miqdorini tejashdagi majmualiy yo'nalish sifatida yondashish qabul qilinishi maqsadga muvofiq. Bunda paxtachilikda xarajatlarni kamaytirishda "Resurslar sarfi miqdorini mutlaq tejash yo'nalishi" va "Resurslar sarfi miqdorini nisbiy tejash yo'nalishi" dan birgalikda foydalanish nazarda tutiladi.

Manba va foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Саммит ООН по устойчивому развитию, 25–27 сентября 2015 года, Нью-Йорк. <https://www.un.org/ru>.
2. Устойчивая трансформация сельского хозяйства в северной и Центральной Азии. Патриция Вонг, Динара Асаубаева и Атина Анастасиаду, при участии Чэнг Цзяюэ. Рабочий документ Субрегионального отделения для Северной и Центральной Азии. UN ESCAP 2020.
3. Указ Президента Республики Узбекистан от 23 октября 2019 года «Об утверждении стратегии развития сельского хозяйства Республики Узбекистан на 2020-2030 годы».
4. Новый доклад Всемирного банка выявил возможности для социально-экономического развития Узбекистана. 18.05.2022 г. <https://www.vseмирnyjbank.org/ru/news/press-release/2022/05/18/uzbekistan-systematic-country-diagnostic>.
5. Экономика сельского хозяйства. Учебник для академического бакалавриата. / Н.Я.Коваленко. – М.: Издательство ЮРАЙТ, 2018. Стр. 297-299.
6. Чаыанов А.В. О сельскохозяйственной кооперации. 1989.
7. Милосердов В.В. Аграрная политика России – XX век. / В.В.Милосердов, К.В.Милосердов. – М., 2002. – 544 с.
8. Abdug'aniyev A. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. – T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi, 2004. 26-b.
9. Ergashev R.X. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. Darslik. – T.: EXTREMUM PRESS, 2011. – 416 bet.
10. Xusanov R.A., Dadaboyev T.Yu., Dadaboyev D.Yu. Agrosanoat kompleksi iqtisodiyoti. – T.: O'zbekiston, 2003. – 470-b.
11. Parry M. Food and energy security: Exploring the challenges of attaining secure and sustainable supplies of food and energy. Food Energy Secur. 2012, 1, 1–2.
12. World Bank. World Development Report: Agriculture for Development; World Bank: Washington, DC, USA, 2008.
13. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 1-martdagi PQ-144-sonli "Qishloq xo'jaligida suvni tejaydigan texnologiyalarni joriy etishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. manba lex.uz.
14. O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi rasmiy veb-sayti. agro.uz.
15. O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi rasmiy veb-sayti, klasterlar va kooperatsiyalar. agro.uz.
16. Burxanov A.X. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. Darslik. – T.: "Ziyo nashr-matba" nashriyoti, 2022-yil. – 413 b.

**ЎЗБЕКИСТОНДА УЗУМЧИЛИК-ВИНОЧИЛИК КЛАСТЕРЛАРИ БЎЙИЧА
РАҚОБАТБАРДОШЛИКНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ**

**Азадова Бонупошша Алишер кизи -
Тошкент давлат иқтисодиёт университети
таянч докторанти**

https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss2/a45

Аннотация. Виночиликнинг рақобатбардошлигини ошириш йўллари мураккаб муаммо бўлиб, у нафақат ишлаб чиқарувчиларга, балки давлат ва ҳудудий қўллаб-қувватлаш ва тартибга солишга, узумчилик ва умуман, виночиликни мувофиқлаштирилган ривожланишга, амалга ошириш қўламига ҳам боғлиқ. Узумчилик-виночиликнинг рақобатбардошлигини оширишнинг ҳар бир таркибий қисми бошқарув, иқтисодий, маркетинг, ҳуқуқий воситалар, меъёрлар ва усларнинг маълум бир комплекси. Ушбу соҳада рақобатбардошликни ошириш мақсадида узум етиштириш, қуритиш, қадоқлаш, қайта ишлаш, тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш ва экспорт қилишнинг тўлиқ даврини яратган ҳолатда узумчилик ва виночилик кластерлари ташкил этилмоқда.

Калит сўзлар: кластер, рақобатбардош, бозор улуши, импорт, қиймат занжири, иқтисодий, маркетинг, ҳуқуқий воситалар, меъёрлар, ассортимент, имиж.

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ УЗБЕКИСТАНА В ОТНОШЕНИИ
ВИНОГРАДАРНО-ВИННОГО КЛАСТЕРА

*Азадова Бонупошша Алишер кизи -
докторант Ташкентский государственный
экономический университет*

Аннотация. Повышение конкурентоспособности виноделия – комплексный вопрос, решение которого зависит не только от производителей, но и от государственной и региональной поддержки и регулирования, скоординированного развития виноградарства и виноделия в целом, масштабов реализации. Каждая составляющая повышения конкурентоспособности виноградарства представляет собой определенный набор управленческих, экономических, маркетинговых, правовых инструментов, норм и методов. В целях повышения конкурентоспособности в данной сфере создаются виноградарско-винодельческие кластеры в состоянии создания полного цикла выращивания винограда, сушки, упаковки, переработки, производства и экспорта готовой продукции.

Ключевые слова: кластер, конкурентоспособность, доля рынка, импорт, цепочка добавленной стоимости, экономика, маркетинг, правовые инструменты, критерии, ассортимент, имидж.

WAYS TO INCREASE COMPETITIVENESS IN UZBEKISTAN REGARDING
VINEYARD-WINE CLUSTER

*Azadova Bonuposhsha Alisher qizi -
Tashkent State University of Economics, doctoral student*

Annotation. Improving the competitiveness of winemaking is a complex issue, which depends not only on producers, but also on state and regional support and regulation, the coordinated development of viticulture and winemaking in general, the scale of implementation. Each component of increasing the competitiveness of viticulture is a specific set of management, economic, marketing, legal tools, norms and methods. In order to increase competitiveness in this field, viticulture and winemaking clusters are being created in the state of creating a full cycle of grape cultivation, drying, packaging, processing, production and export of finished products.

Keywords: cluster, competitive, market share, import, value chain, economic, marketing, legal instruments, criteria, assortment, image.

Кириш. Ўзбекистон дунёдаги энг яхши узум навларини етиштириш ва чет эл бозорларида талаб кучли бўлган сифати юқори виноларни ишлаб чиқариш учун иқлими мос бўлган давлатлардан ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳам бу борада: “Узумчилик бу – халқимизнинг асрлар давомидаги миллий деҳқончилик маданияти, урф-одатларимиз билан бевосита боғлиқ кетган. Ҳар бир ҳовлида узум, ишқом бўларди. Ҳатто Тошкент шаҳрида ҳам узумзорлар бор эди. Халқимизнинг хусайни, тоифи, Ризамат ота, келинбармоқ ва кишмиш каби узумларининг довуғи узоқ-узоқларгача танилган”, – деб таъриф беради [1].

Мамлакатимиз аҳолисининг озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш, истеъмолчилар талабини ўзимизда етиштирилган мева-узум маҳсулотлари ҳисобига тўла қондириш ҳамда экспорт салоҳиятини ошириш масалаларига алоҳида эътибор берилмоқда. Боғдорчилик ва узумчиликда ҳосилдорликни ошириш омилларидан бири юқори ҳосилли мева ва узум навларини ишлаб чиқаришга татбиқ этишдир. Бу соҳада республикада навларни яхшилашда янги навларни яратиш билан бирга маҳаллий халқ селекцияси томонидан яратилган ҳамда чет эллардан интродукция қилиб олиб келинган нав-

ларни ҳам ўрганиб, улардан энг яхшилари танлаб олинмоқда [2].

Вино узумидан турли винолар, шампан, узум спирти, коньяк, алкохолсиз маҳсулотлар – узум шарбати, консервалар, маринадлар, компот, мармелад ва бошқа қайта ишланган маҳсулотлар олинади. Узум ва майиз олиш учун уруғсиз узумнинг махсус навлари қуритилади. Барглари дўлма ва консерва учун ишлатилади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Узумчилик ва виночилик инсониятнинг узоқ ривожланиш тарихига эга бўлган мутахассислик фаолият тури ҳисобланади, лекин “... тадқиқотчи археологларнинг тасдиқларига кўра узумчилик ва виночиликнинг келиб чиқиши тўғрисида умумий фикрга келиш имкониятини берадиган ягона археологик тасдиқ йўқ”, – деб К.М.Романова ўз фикрларини билдирган [3].

Кластерлар саноат тармоғи ва миллий иқтисодиётнинг рақобатдошлигини ошириш йўллари таъминловчи асосий йўналиш сифатида қаралади. Бу борада Америка олимлари М.Портернинг «рақобатда устунлик назарияси» [5], М.Энрайт, С.Резенфельд, П.Маскелл ва М.Лоренценнинг «минтақавий кластерлар концепцияси» [6], А.Маршаллнинг «саноат ҳудудлари назарияси» [7], П.Бекатиннинг «Италян саноат округлари назариялари» [8], М.Сторпернинг «идеал ҳудудий кластер» назариялари яра-

тилган.

Кластерлар учун технология ва билимлар рақобатдош устунликни таъминловчи асосий омил эканлиги Когут ва Зандер [9] тадқиқотларида асосланган бўлса, ушбу манбадан максимал даражада фойдаланиш учун кластерлар технологик трансферларни амалга ошириши лозимлиги Бруун ва Беннетт [10] ҳамда Лин [11] тадқиқотларида асосланган. Шунингдек, ривожланаётган мамлакатлардаги илмий тадқиқот ишларида технологик имкониятлари чекланган корхоналарнинг ўзаро интеграциялаш асосида барқарор рақобатбардош устунликка эришиши кенг ўрганилган. Технологиялар трансфери ва ўзаро бир-бирини тўлдирувчи боғлиқ корхоналар ўртасида мустақкам алоқаларни ўрнатиш саноат кластерларини шакллантиришга ёрдам беради ва рақобатдошликни таъминлайди.

М.Портер кластерни умумий фаолият билан тавсифланган ва бир-бирини тўлдирувчи, маълум бир ҳудудда ишлайдиган, географик жиҳатдан бир-бирига боғланган ўзаро боғлиқ компаниялар, деб ҳисоблаган [15].

Кластерлар мустақил феномен сифатида А.Маршалл [16] ва Хотеллингнинг [17] асарларида тасвирланган. Иқтисодий нуқтаи назардан корхоналар кластерининг асосий таркибий элементи бир-бири билан ва кластернинг бошқа агентлари билан ихтиёрий равишда ўзаро алоқада бўлган юридик мустақил корхоналар бўлиб қолади. Корхоналар кластерининг муҳим таркибий элементи хавфлар даражасини пасайтирадиган ва кластер таркибидаги компанияларнинг рақобатбардошлигини оширадиган бир ёки бир нечта жамоат бирлашмалари ҳисобланади.

Қобусномада: “Таомнинг изидин агар ташна бўлсанг, уч мартаба шароб ичгил ва агар ташна бўлмасанг, уч соат миқдори таваққуф қил, нединким агар меъда қай ва яхши бўлса, таомни ҳар қанча кўп исроф била есанг ҳазм қилур”, – деб таъриф берилган [4].

Узумчилик саноати аграр иқтисодиётнинг тармоқ таркибий қисми бўлган ҳолда, умумий иқтисодий тизимнинг органик қисми ҳисобланади. Узумчилик виночиликни комплекс сифатида давлат ва бизнес манфаатлари мувозанатлашган ҳолда янада самарали ривожлантириши мумкин.

Виночилик олижаноб иш ҳисобланган ва вино истеъмол қилиш барча тантанали маросмларда амалга оширилган. Милоддан аввалги 327-329 йилларда Искандар Зулқарнайнинг Эронга юришлари ва унинг Ўрта Осиёни босиб олишидан сўнг бу ерда юнон-бактрий маданиятининг диний ва ахлоқий – этник тушунчалари қулай тарзда ривожланган. Бу маҳаллий узумчилик ва виночиликда янги юксалишга олиб келди. Хонадонларда узумдан мусаллас (май,

шароб), сирка, ғалла донларидан бўза каби спиртли ичимликлар тайёрланган. Аммо ислом дини вино ва арақ истеъмол қилишни тақиқлагани сабабли бу хунар кенг ёйилмаган.

Замонавий виночиликнинг тикланишидаги энг катта ижодий юксалиш 1927 йилда жаҳонга машҳур виночи, профессор М.А.Хорвенконинг келиши билан боғлиқ бўлиб, унинг раҳбарлигида издошлари ва кўплаб номдор вино брендларининг ҳаммуаллифлари – В.К.Глянцева, Х.С.Юсупов, Т.С.Салиев, А.И.Володина, В.И.Туманянц, А.А.Абдуллаев, Н.С.Собиров, К.К.Мукумбоев ва бошқалар етишиб чиқди.

М.А.Хорвенко ва унинг виночилик мактаби жазирамада тетиклантирувчи “Ҳосилот”, “Ширин”, машҳур “Ўзбекистон” виноси, хушбўй “Гулякандоз” каби виноларининг бир қанча технологик схемаларини ишлаб чиқди. Виноларини яратиш муваффақияти, биринчи навбатда, учта асосий “компонент”нинг бирлашуви натижасидир.

А.С.Звягин маълумотларига кўра, ёввойи узум (*V. vinifera subsp. Silvestris* Gmel.) 65 миллион йил олдин пайдо бўлган ва турли тарихий даврларда дунёнинг турли минтақаларида қишлоқ хўжалиги мақсадларида ишлатиладиган бута ўсимлиқдир [12].

Шунингдек, маҳаллий иқтисодчи олимлардан Э.И.Эргашевнинг илмий тадқиқот ишида қишлоқ хўжалиги тармоғини, хусусан, боғдорчилик ва узумчилик соҳаларини ривожлантириш йўналишлари, уларга таъсир этувчи омиллар, тармоқни молиявий-иқтисодий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш масалалари ёритилган бўлса [13], У.С.Муҳитдинованинг илмий тадқиқот ишида мева-сабзавот ва узум маҳсулотлари бозори ривожланиши, агрокластерларни тузиш, маркетинг тизимини такомиллаштириш масалалари кенг илмий тадқиқ этилган [14].

Тадқиқот методологияси. Ўзбекистонда узумчилик–виночилик кластерлари рақобатбардошлигини ошириш йўллари бўйича мавжуд бўлган илмий тадқиқотларни ўрганиш, узумчилик ва виночилик шаклланиш босқичларини таҳлил қилиш, статистик маълумотларни ўрганиш ва иқтисодий жиҳатдан таққослаш ва таҳлил қилиш, мантиқий фикрлаш, маълумотни гуруҳлаш, анализ ва синтез, индукция ва дедукция усулларидан кенг фойдаланилган.

Таҳлили ва натижалар. Узумчилик-виночилик комплексининг мамлакат учун катта иқтисодий аҳамияти унинг ривожланиш векторини истиқболда асослаш учун концептуал ёндашувни ишлаб чиқиш зарурлигини белгилайди. Вилоят узумчилик-виночилик кластерини ривожлантиришнинг асосий қоидалари қуйидагиларга қаратилиши керак:

- қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиларининг кластер асосида фаолиятини амалга

оширишнинг қўшма лойиҳаларига, шу жумладан, пировард маҳсулот ишлаб чиқаришнинг вертикал ва технологик даври бўйлаб максимал даражада жалб этиш, улар ўртасидаги рақобатни таъминлайдиган маҳсулотлар ишлаб чиқариш;

- узум етиштириш ва коньяк ишлаб чиқаришнинг якуний босқичи учун вино материалларини тайёрлашнинг инновацион ишлаб чиқариш технологиялари ва усулларини янада кенгроқ жорий этиш.

Шу муносабат билан узумчилик-виночиликни ташкилий қўллаб-қувватлаш ва қайта ишлашда корхоналар маркетингини қўллаб-қувватлаш, инновацион асосда узум, вино ишлаб чиқаришни такомиллаштириш чораларини кўриш зарур. Шунини таъкидлаш жоизки, узумчилик нафақат якуний маҳсулот ишлаб чиқаришнинг мутлақ миқдорий ўсишини, балки ишлаб чиқариш комплексининг умумий самарадорлигини оширишни ҳам таъминлайди. У комплекснинг барча тармоқларини рақобатбардош устунликларини оширишга ва қўшимча фойда манбаларини яратишга ундаши мумкин.

Мамлакатда амалда намоён бўлган якуний маҳсулот ишлаб чиқаришнинг тўлиқ технологик даври, жаҳон бозорига эътибор қаратган ҳолда бозорни кенгайтириш стратегиясини амалга оширишда виночилик кластерининг стратегиясини амалга ошириш виночилик кластерини яратишнинг зарур шартидир.

Кластернинг асосий мақсади қуйидагилардан иборат:

- Ўзбекистон вилоятларида узумчилик-виночилик ҳудудий кластери стратегиясини амалга ошириш;

- кластерда иштирок этувчи корхоналарнинг бошқарув ва ишлаб чиқариш салоҳиятини бирлаштириш, маҳсулотларнинг рақобатдошлигини ошириш ва ҳудудий иқтисодий юксалтириш;

- вилоятлар корхоналари томонидан узум тайёрланган юқори сифатли ва хавфсиз маҳсулотларга ҳақиқий ва потенциал вино истеъмолчиларининг кенг аудиториясига киришни таъминлаш.

Республика ва жаҳон даражасида узумчилик-виночилик кластерининг рақобатдошлигини ошириш:

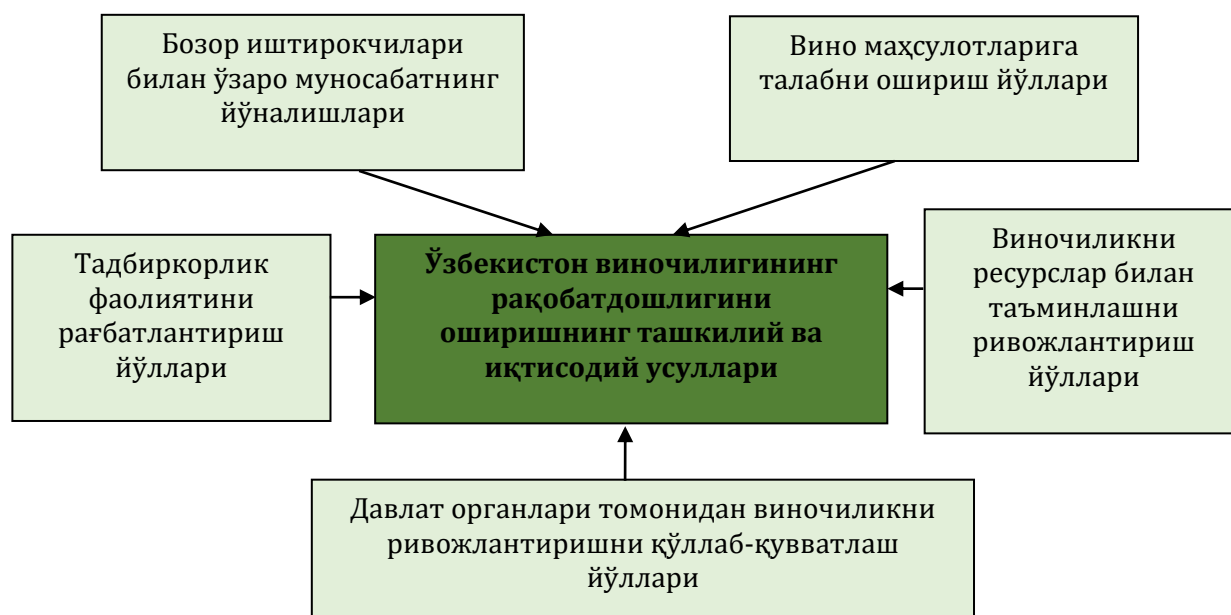
- бозор улушини ошириш, импорт ўрнини босувчи узумчилик-виночилик маҳсулотларини ишлаб чиқаришни кўпайтириш;

- кластер доирасида ва ундан ташқарида ҳамкорлик тармоқларини мустаҳкамлаш;

- комплекс лойиҳаларни биргаликда амалга ошириш, лойиҳалар, дастурлар, грантлар ва бошқа тадбирларда иштирок этишда кластер аъзоларининг манфаатларини рўёбга чиқаришни ўзаро қўллаб-қувватлаш;

- кластер аъзолари учун товарлар, ишлар, хизматлар етказиб бериш занжирларида ишлаб чиқариш харажатларини камайтириш, нархларни оптималлаштириш ва сифатни оширишдан иборат.

Виночиликнинг рақобатбардошлигини ошириш муракаб муаммо бўлиб, у нафақат ишлаб чиқарувчиларга, балки давлат ва ҳудудий қўллаб-қувватлаш ва тартибга солишга, узумчилик ва умуман, виночиликни мувофиқлаштирилган ривожланишга, амалга ошириш қўламига ҳам боғлиқ. Мамлакат виночилигининг рақобатдошлигини ошириш йўллари 1-расмда кўрсатилган.

1-расм. Ўзбекистон виночилигининг рақобатдошлигини ошириш йўллари [18]

Узумчилик-виночиликнинг рақобатбардошлигини оширишнинг ҳар бир таркибий қисми бошқарув, иқтисодий, маркетинг, ҳуқуқий воситалар, меъёрлар ва усулларининг маълум бир комплексиدير.

Узумчилик-виночиликнинг самарали жаҳон тажрибаси вино ишлаб чиқарувчилар, импорт қилувчилар, дистрибьюторларнинг юқори даражадаги бирлашувига ва қиймат занжири иштирокчиларининг саъй-ҳаракатларини бирлаштиришга асосланган. Ўзбекистон виночилик корхоналари рақобатбардошлигининг асосий муаммолари ички бозордаги нисбатдан ўртача улуш, маҳсулотларнинг хорижда тан олинишининг пастлиги, бозорга киришда юқори тўсиқ туфайли Ўзбекистон вино маҳсулотларининг йирик чакана савдо тармоқларида рақобатдош бўлмаган харажатлар таркиби (логистика, хомашё учун) ва шу кабиларнинг кам мавжудлиги ҳисобланади. Ушбу муаммоларни корхонанинг автоном ишлаши орқали хал қилиш мумкин эмас. Улар тизим бўлиб, давлат ва ҳокимият органлари кўмагида корхоналар ўртасидаги ҳамкорлик асосида маҳсулотларни яратишнинг бутун жараёни самарадорлигини мунтазам оширишни талаб қилади.

Ўзбекистон виночилигининг рақобатбардошлигини оширишнинг асосий вазифаси вино ишлаб чиқариш ва айланмасини татрибга солишдан иборат. Ўзбекистонда узумчилик-виночилик кластерини яратиш маблағларни бирлаштириш ва молиявий ресурслардан мақсадли фойдаланишга ёрдам беради.

Ўзбекистонда узумчилик-виночиликни суғурта қилиш, имтиёзли инвестиция кредитлари ва кафолатлари, субсидиялар орқали қўллаб-қувватлаш чора-табирлари амалга оширилмоқда. Молиявий лизингни ривожлантириш, инвестиция кредити механизмларидан маблағларни жалб қилиш ва Ўзбекистон виночилиги учун бошқа турдаги молиявий-кредит ёрдами ва тарқатиш занжирининг барча иштирокчилари зарур. Виночилик саноати корхоналари томонидан ишлаб чиқариладиган маҳсулотларнинг ўзига хос хусусияти рақобатдош устунликларни шакллантиришдан иборат. Узумчилик-виночилик комплексида рақобат даражасини ҳар томонлама баҳолаш ва унинг объектлари рақобатдошлигини аниқлаш учун уларни миллий хўжалик саноатининг ўзига хос мезонлари ва кўрсаткичларига эга бўлган турли даражаларида кўриб чиқиш керак ва улар бир вақтнинг ўзиде тадқиқот усуллари ва ривожланиш омилларининг ҳар бир объекти учун уларнинг танловига умумий ёндашувларга эга.

Агросаноат мажмуасининг узумчилик-виночилик маҳсулотлари бозорини позициялаш уни тартибга солиш механизмини белгилайди. Ушбу механизмни икки компонентга ажратиш

мумкин: фаол ва реактив. Улардан биринчиси тартибга солиш субъектининг мавжудлиги билан тавсифланади ва биринчи навбатда, агро-саноат мажмуасининг узумчилик-виночилик комплекси ва давлат томонидан бозорни тўғридан-тўғри тартибга солиш билан ифодланади. Кўрилиб чиқиладиган бозорни давлат томонидан тартибга солиш агросаноат комплексининг узумчилик-виночилик субкомплекси орқали ҳам амалга оширилади.

Тадқиқотнинг концепциясига кўра, узумчилик-виночилик маҳсулотлари бозорини шакллантириш, фаолият юритиш ва ривожлантиришнинг асосий предмети агросаноат мажмуасининг узумчилик-виночилик кичик комплекси ҳисобланади, шунинг учун ушбу комплекснинг рақобатдош ривожланишини бошқаришнинг ташкилий-иқтисодий механизми, аслида, бозор ривожланишини тартибга солиш механизми ролини ўйнайди. Бошқариладиган тизимга нисбатан рақобатбардош ривожланишни бошқаришнинг ташкилий-иқтисодий механизмини позициялашнинг муқаррар иккилигини кўриш мумкин.

У ўрганиладиган узумчилик-виночилик тизимини ривожлантиришни бошқаришнинг умумий қоидалари ва тартибини белгилайди, амалга оширилиши унинг назорат тизими билан таъминланади.

Шу билан бирга, у Ўзбекистон бозорларида алкогольли ва мева-резавор маҳсулотлари ҳамда мевали консервалар таркибида агросаноат мажмуасининг узумчилик-виночилик бозорининг рақобатбардош ривожланишини билвосита бошқаради. Белгиланган механизм хусусиятларини ҳисобга оладиган бўлсак, бошқарувни инструментал қўллаб-қувватлашнинг ривожланиши, айниқса, ахборот-таҳлилий, бутун виночилик-узумчилик тизимини бошқаришнинг бутун механизмини ривожлантиришга ёрдам беради.

Таҳлилни объектив ва тўлиқ бажариш учун қуйидаги таққослаш мезонларини аниқлашга қарор қилинди:

- ташкил этилган сана ва бозорда мавжудлиги;
- ўртача улгуржи нарх;
- ассортимент кенглиги;
- имижнинг жозибадорлиги;
- реклама;
- қўшимча хизматлар (вино заводига ташрифларни ташкил этиш, дегустация ва шу кабилар.)

Туристарнинг узумзорларга режалаштирилган ташрифи ва виноларнинг мавжуд ассортиментини татиб кўриш амалиёти ишлаб чиқаришнинг муваффақиятидир. Узумчилик-виночилик саноати рақобатбардошлигини ошириш учун узум виноси экспертизадан ўтказилади,

унда органик, физик ва кимёвий кўрсаткичлар, хавфсизлик кўрсаткичлари ва мумкин бўлган фалсификация аниқланади.

Замонавий ускуналардан фойдаланган ҳолда ишчиларнинг юқори унумли меҳнатига асосланган ичимлик ва уни қадоқлаш технологиясининг ўзи ҳам рақобатбардошдир. Етарлича арзон нархда даромадлилик даражасининг пасайиши орқали маҳсулот нархини пасайтириш қобиляти унинг асосий рақобатдош афзалликларидан бири бўлиб ҳисобланади.

Намуна маҳсулот ёрдамида рақобатбардошликни баҳолаш мумкин. Бундай ҳолда маҳсулот бозорда мавжуд бўлган маҳсулот билан таққосланади. Намуна танлаш рақобатбардошликни таҳлил қилишнинг энг муҳим жиҳатларидан биридир. Намуна таҳлил қилинадиган маҳсулот билан бир хил товарлар гуруҳига тегишли бўлиши, ушбу бозор учун энг вакили бўлиши ва энг кўп сотиб олиш имтиёзларига эга бўлиши керак.

Баҳоладиган ва таққосладиган товарларнинг рақобатбардошлиги параметрлари тўпلامини аниқлашда товарнинг истеъмол хусусиятларини (истеъмол қиймати) ва унинг иқтисодий хусусиятини (қийматини) тавсифловчи параметрлари, яъни харидор маҳсулотнинг бутун фаолияти (истеъмоли) давомида сотиб олиш ва ундан фойдаланиш харажатлари ҳисобга олинади.

Бу харажатлар биргаликда истеъмол нархини – маҳсулотнинг бутун хизмат муддати давомида истеъмолчига зарур бўлган маблағлар миқдорини ташкил қилади. Товарлар ва хизматларнинг рақобатдошлиги муаммосининг ривожланиши тўғридан-тўғри танланган баҳолаш усулига боғлиқ. Маҳсулотнинг рақобатбардошлигини баҳолаш таҳлил қилинадиган маҳсулотлар параметрларини таққослаш базаси параметрлари билан солиштириш орқали амалга оширилади, чунки бошқа объектнинг рақобатдошлиги нисбий тушунчадир, яъни уни фақат бошқа объект билан солиштириганда билиш мумкин.

Таққослаш базаси сифатида харидорнинг эҳтиёжи ёки намуна олинади. Одатда, намуна энг юқори савдо ҳажмига ва келажакда энг яхши савдо истиқболга эга бўлган шунга ўхшаш маҳсулотдир.

Рақобатбардошликни баҳолашнинг асосий усули нисбий кўрсаткичларни аниқлашнинг табақалаштирилган усули ва рақобатдошликни аниқлашнинг интеграциялашган усулидир. Дифференциалланган усул маҳсулотнинг рақобатбардошлигининг бир нечта ягона кўрсаткичларини рақобатчилар маҳсулотларининг ўхшаш кўрсаткичлари билан тўғридан-тўғри таққослашдан иборат. Дифференциалланган усулда олинган маҳсулот ёки хизмат рақобатбардошлигининг нисбий кўрсаткичлари баҳоланаётган

маҳсулот ушбу кўрсаткичлар бўйича рақобатчиларнинг маҳсулотидан қанчалик устун ёки орқада эканлигини кўрсатади.

Комплекс усул гуруҳли, умулаштирилган, интеграл кўрсаткичлардан фойдаланишга асосланган. У маҳсулотларни рақобатбардошлик кўрсаткичларининг комплекс номенклатураси билан таққослашга асосланади. Бу ҳар бир кўрсаткичнинг рақобатбардошлигига таъсир даражасини ҳисобга олади. Комплекс усул рақобатбардошликни янада объектив баҳолаш имконини беради. Шунингдек, бошқа маҳсулотларга нисбатан маҳсулотнинг рақобатбардошлигини тавсифлаш учун рақамлардан фойдаланиш мумкин.

Маҳсулотларни таққослаш параметрларни таққослаш жадвалига мувофиқ амалга оширилади. Таққослаш қуйидаги хулосалардан бирини беради:

- маҳсулотлар шу бозорга таққосланган тоифадаги маҳсулотларнинг рақобатбардошлиги;

- ушбу бозорда таққосланган маҳсулотлар синфида маҳсулот паст рақобатбардошликка эга;

- маҳсулотлар ушбу бозорда таққосладиган маҳсулотлар синфида мутлақо рақобатбардош эмас.

Хулоса ва таклифлар. Хулоса баҳоланган маҳсулотларнинг аналоглари билан солиштириганда, афзалликлари ва камчиликлари тўғрисидаги хулосалар, шунингдек, унинг бозордаги мавқеини яхшилаш учун кўриш керак бўлган чора-тадбирлар бўйича таклифлар билан тўлдирилади.

Узумчилик-виночиликнинг рақобатбардошлигини ошириш учун қуйидагилар таклиф қилинди:

- кучли хомашё салоҳияти ва рақобатбардош вино маҳсулотларини яратиш учун маҳсулотларнинг сифат стандартларига мос келишни таъминлаш;

- узумзорларни томчилатиб суғоришни жорий этиш, буталарнинг тез ривожланиши орқали хосилдорликни оширишга ёрдам беради;

- корхонани ривожлантириш ва маркетинг стратегиясини шакллантириш учун мутахассисларни жалб қилиш.

Винонинг ҳар бир тури ва брендини шакллантириш ва амалга оширишдан иборат бўлган маркетинг стратегияси, шунингдек, келажакдаги хомашё ва озиқ-овқат бозорининг аниқ истеъмолчилари ва сегментларини белгилаш билан алоҳида хизмат турини шакллантириш ёритилди. Маҳсулотлар ўртасида кучли рақобат мавжуд бўлган узумчилик-виночилик бозорида корхона стратегияси истеъмолчига яқинлик сифатида тавсифланган йўналишлари ва компонентга ажратилди.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар руйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 28 июлдаги “Узумчиликни ривожлантиришда кластер тизимини жорий этиш, соҳага илғор технологияларни жалб қилишни давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-5200-сонли қарори.
2. Ўзбекистон қишлоқ ва сув хўжалиги. 11-сон. 2019. 38-бет. http://qxjournal.uz/ld/4/443_1-38.pdf
3. Романова К.М. Средиземноморские субрегиональные реалии лингвокультурной сферы «Виноделие»: на материале итальянского, испанского и французского языков: дис. канд. филологических наук: 10.02.20. / Романова Ксения Михайловна; Уральский гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2008. – 222 с.
4. Қобуснома. – Т.: Истиқлол, 1994 йил. 51-бет.
5. Портер М. Международная конкуренция. – М.: Международные отношения, 1993. С. 51.
6. Enright M. Regional Clusters and Economic Development: A Research Agenda, in Staber U., Schaefer N. and Sharma B. (Eds.) “Business Networks: Prospects for Regional Development, Berlin”: Walter de Gruyter, pp. 190- 213.
7. Маршалл А. Принципы экономической науки. Т. I–III. Пер. с англ. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1993.
8. Безаттин П. – Becattini G. From Marshalls to the Italian «Industrial Districts. www.competitiveness.org. 2015
9. Kogut B., Zander U. Knowledge of the firm and evolutionary theory of the multinational corporation. // Journal of International Business Studies. 1993. 24 (4), 625-645.
10. Bruun P., Bennett D. Transfer of technology to China: a Scandinavian and European perspective. European Management Journal February. 2002. 20 (1), 98-106.
11. Lin B.-W. Technology transfer as technological learning: a source of competitive advantage for firms with limited R&D resources. R&D Management. 2003, 33 (3), 327-341.
12. Звягин А.С. О прохождении дикого и культурного винограда. / А.С.Звягин, Л.П.Трошин. // Труды Кубанского государственного аграрного университета. 2010. № 25.
13. Эргашев Э.И. Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида боғдорчилик ва узумчилик тармоғини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари. Иқт. фан. ном. илм. дар. олиш учун ёзилган дисс. автореф. – Т., 2009 й. 22-бет.
14. Мухитдинова У.С. Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида мева-сабзавотчилик маҳсулотлари бозорини ривожлантириш йўналишлари. Иқт. фан. док. илм. дар. олиш учун ёзилган дис. автореф. – Т., 2010. – 36 б.
15. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. – London: Free Press, 1990.
16. Marshall A. Principles of Economics. London, Basingstoke: Macmillan and Co., Ltd., 1920.
17. Hotelling H. Stability in Competition. // The Economic Journal. 1929. Vol. 39. No 153. Pp. 41–57.
18. “Ўзшаробсаноат” АЖ йиллик ҳисоботлари асосида муаллиф томонидан тузилган.

https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss2/a46

**SANOAT KORXONALARINING ISHLAB CHIQARISH
INFRAUZILMALARIDA YUZAGA KELADIGAN MUAMMOLARNING
SINERGETIK TA'SIRINI BAHOLASH**

Baxromov Azizbek Alisher o'g'li
Farg'ona politexnika instituti
tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maqolada infratuzilmalar va ulrning ahamiyati ochib berilgan. Infratuzilmalarning o'zaro bog'liq aloqalari nazariyalari o'rganilgan. Sinergetik ta'sir ko'lami va kuchini aniqlash maqsadida infratuzilma tarmoqlaridagi aloqalar tasniflangan. Sinergiya va sinergiya ta'sirini yuzaga chiqaruvchi o'zaro bog'liq aloqa turlari aniqlangan. Ishlab chiqarish infratuzilmasidagi muammolar natijasida yuzaga keladigan sinergik ta'sirlarni aniqlash uchun sinergiya metodologiyasidan foydalanilgan. O'zbekiston Respublikasining ishlab chiqarish tarmoqlarida yuzaga keladigan muammolarning sinergetik ta'siri sinergiya metodologiyasi asosida baholangan.

Kalit so'zlar: infratuzilma, sinergiya, infratuzilma tarkibi, sinergiya metodologiyasi, infratuzilma obyektlari, ishlab chiqarish, sinergetik ta'sir.

**ASSESSMENT OF THE SYNERGIC EFFECT OF THE PROBLEMS ARISING IN THE PRODUCTION
INFRASTRUCTURES OF INDUSTRIAL ENTERPRISES**

Baxromov Azizbek Alisher ugli -
Ph.D. student of
Ferghana Polytechnic Institute

Abstract. The article explains the importance of infrastructure. Theories of interconnected infrastructure have been studied. In order to determine the scale and strength of the synergistic effect, the connections in the infrastructure networks are classified. The types of interrelationships that create the synergy and the synergy effect have been identified. The synergistic methodology was used to identify synergistic effects resulting from problems in production infrastructure. The synergistic impact of emerging problems in the manufacturing sector of the Republic of Uzbekistan was assessed on the basis of the synergistic methodology.

Keywords: infrastructure, synergy, infrastructure structure, synergetic methodology, infrastructure facilities, production, synergetic impact.